

Demetz, P.: **Böhmische Sonne, Mährischer Mond. Essays und Erinnerungen.** Wien 1996. 168 s.

O tom, že vzpomínkový a esejistický žánr nemusí být pro historiky a teoretiky literatury nezajímavý, svědčí fakt, že Peter Demetz, dnes americký literární vědec, který vyrostl v českých zemích, odkud odešel v roce 1949, se nesnaží za žádnou cenu vystupovat jako někdo, kdo si je vědom své autority a svých znalostí. Spíše právě naopak – naprosto většinu svých (i faktografických) poznámek podává veskrze osobním tónem a z osobního pohledu, navíc jakoby skromně a bez nároku na jakoukoli autoritativnost svých výroků.

Začíná to již ve vzpomínkové pasáži *Mit zähneknirschender Hoffnung*, ve které vzpomíná na srpen roku 1968. Jde tu zčásti o vzpomínky, zčásti o tendenci k reportáži, navíc „opepřenou“ osobními vzpomínkami a reminiscencemi na dobu dávno před tímto datem, před autorovým odchodem z Československa, ba i před II. světovou válkou. Osudné události jsou díky tomu zarámovány do podstatně širšího – historického i osobního – rámce, který jim dává hloubku a jakoby souhrnný, čímsi sjednocující smysl.

Cit pro tento smysl jako by vedl Demetze i k další části nazvané *Zu einer Literaturgeschichte Schwejks*, ve které se zmiňuje o místě Švejka v dlouhé řadě picarů i o jeho specifických rysech stejně jako o Jaroslavu Haškovi a jeho životě, plném kuriózních situací ne nepodobných situacím, do kterých se dostává Švejk (s. 30-34). Švejkovu taktiku bezvýhradné akceptace okolního světa bez protestu spojuje s její heuristickou hodnotou – dochází díky ní k dokonalému vyjevení se nedobré reality. Všlma si pak i Brechtova vztahu k této postavě, vidí však kromě jiných důležitých rozdílů i podstatný – jak se mu zdá – rozdíl v jazyce obou autorů.

Velice osobní je pak Demetz v další části nazvané *Schwierige Rückkehr*. Ukazuje tu, jak se dokáže stylizovat v úvodní pasáži (zpovídá se ze svých dojmů při přiljetu do Prahy po letech pobytu mimo ČR), rychle ale přechází od této části textu ke vzpomínkám na doby dávno minulé – na své mládí, na rodiče, na své přátele, na Prahu „prvo-republikovou“, ale i ke svým dojmům z nově poznávané Prahy a životního stylu jejích obyvatel. Sympatická lehkost, se místy mísí s ironií i sebeironií, s řadou detailních postřehů či naopak zobecňujících soudů, které někdy vyrůstají z takových kořenů drobností až banalít, že si „domácí“ čtenář uvědomuje jejich oprávněnost až dodatečně. Demetzův jakoby trochu odcizený pohled odkrývá novou perspektivu na to, na co jsme si až moc zvykli (jakou radost by měli z takového ozvláštňení ruští formalisté!).

Schopnost vzhledu pak nezapře ani v další studii *Öffentliche und kapillare Geschichte*, ve které se obrací ke srovnávacímu pohledu na českou a německou literaturu před, během a zčásti i po „něžné revoluci“. Neunikají mu rozdíly, které mezi oběma prostředím existují a které mají podle jeho názoru své kořeny v předchozím vývoji, především v charakteru disentu a opozice v obou národních prostředích – o německém soudí, že pojal vypořádávání se s minulostí podstatně úžeji než české. Podle Demetzova názoru měla opozice blíže k disentu v ČSSR, bývalé Československo bylo

po roce 1948 dříve a hermetičtěji uzavřeno vůči okolnímu světu. Autor se rovněž snaží rozlišit mezi dvěma významnými představiteli disentu – M. Kunderou a V. Havlem. V závěrečné pasáži pak vyslovuje názor (a několika příklady ho dokládá), že v bývalé NDR bylo opoziční hnutí a disent založeno spíše na Heglově dialekticko-materialistické filozofii, v bývalé ČSSR pak spíše na půdě surrealismu.

Podněty pro čtenáře přináší i další stat' *Prag und Babylon: Zu Kafkas „Das Stadtwappen“*. Demetz vychází z traktování Babylónské legendy, připomíná Ernsta Weisse a dostává se k analýze Kafkovy paraboly. Při hledání sémantické podstaty autorova záměru dochází až k dvojímu možnému traktování slova *Himmelsturm* jako „Himmels-Turm-Bau“ (stavba věže do nebe, nebeské věže) či jako biblickému významu bližšímu „Himmel-Sturm-Bau“ (stavba útočící na nebe). Zkoumá strukturu Kafkovy práce i po stránce gramatické (změna použitého slovesného času), aby ji spojil se stránkou významovou.

Bylo by asi nemyšlitelné, aby při přemítání o pražské literatuře unikl Demetzovi Rilke. Jeho *Noch einmal: „René Rilkes Prager Jahre“* vede čtenáře k Rilkevi jako někomu, kdo si zasloužil pozornost vedle jiných postav pražské německé literatury, pokouší se přemítat o tom, na jakém základě a jak se formovala Rilkeova pozice v literatuře, zaměřuje se na problém Husa v jeho díle, na Rilkeův vztah k intencionálnímu podkladu Zeyerovy tvorby, neuniká mu tíhnutí Rilke k tématu jeptišek – a opět tu nacházíme spíše formu otázek, námětů, i vědomí nejasnosti; vždyť na otázku, jak se mladý Rilke proměnil ve vynikajícího „jazykového kouzelníka a básníka“, bude prý možno najít odpověď až mnohem později než nyní.

Demetzova cesta vedoucí ho k podstatám nemůže minout postavu T. G. Masaryka, přičemž podnětem k tomu se mu stává Masarykův zájem o Goethova Fausta (*Masaryks Faust*). Masaryk považuje Fausta za titána, za hrdinu, který experimentuje nejen s věcmi, ale ve svém povýšení nad ně i s lidmi – dokladem toho je mu Markétka, kterou se nesnaží chápat jako ideál, ba naopak. I „titán“ Goethe byl pravděpodobně schopen žít jen s ženami, které zdaleka nedosahovaly jeho „výše“. pomáhaly mu setrvat v jeho egoismu osobním, intimním i sociálním. Podle Masaryka o tom svědčí i spisovatelův zájem o postavu Ifigenie. Faustovi – potažmo i Goethovi – pak vytýká etický diletantismus, esteticismus, který nečiní dostatečného rozdílu mezi dobrem a zlem: estetika prý i u Goetha převládá nad etikou. Demetz tu ukazuje, nakolik Masarykova interpretace Fausta souzní s interpretací katolických i protestantských badatelů XIX. stol., aniž by ovšem tvrdil, že by byl Masaryk církevní interpretací přímo ovlivněn. Později (Světová revoluce) prý Masaryk přechází k politické dimenzi interpretace Fausta jako dokladu pruského militarismu, egoismu, solipsismu a titanismu.

Další esej *Eint Flaneur in Brünn: 1938* je vzpomínkově laděn a uvádí čtenáře do především předválečné situace Brna jako města, ve kterém specifickým způsobem koexistovalo několik jazykově i dalšími rysy odlišených kultur, především však kultura české většiny a německé menšiny, jež autor vnímá jakoby ve dvou časových úrovních – vzpomínky aktualizují vnímání studenta, jímž Demetz v té době byl, komentující a ra-

cionalizující hlas je však vnášen vypravěčem dávno od daných událostí vzdáleným a povzneseným nad malichernosti mládí.

Poslední esej knihy, *Die Legende vom magischen Prag*, pak opět přesvědčuje o Demetzově zájmu o české reálie z oblasti historického vývoje tohoto prostředí jako vzájemného střetání, obohacování i krystalizování vzájemně odlišných kultur. Zdá se mu, že mysticismus, který v souvislosti s Prahou aktualizovala především literatura *fin de siècle*, vnikal podstatně dříve. Nachází jeho stopy už na přelomu 13. a 14. století a sleduje jej až do doby nejposlednější. Zvláštní pozornost věnuje především postavě rabiho Lōwa a s ním spojené legendě o Golemovi, době Rudolfa II. i reflektování těchto a dalších postav v dílech F. Crawforda, R. M. Rilka, J. Karáska ze Lvovic, G. Apollinaire a G. Meyrinka stejně jako v pozdějším českém surrealismu. Neuniká mu ani skutečnost, že po r. 1989 s zmiňovaná „magie Prahy“ stává spíše atrakcí pro turisty, spíše zbožím než něčím, co by bylo šíře reflektováno ve vědomí současníků.

Demetz v celé své knize prokazuje schopnost poučeného, leč neotřelého pohledu na specificky české (či moravské) reálie, prostředí i dějiny, propojuje je citlivě se svými vzpomínkami i současnými reflexemi dění v této zemi. Česká současnost je mu však vždy výrazem čehosi, co má své kořeny podstatně hlouběji. Jako znalec těchto kořenů, souvislostí – nejen teoreticky, ale i prakticky, vždyť v nich vyrůstal – si však nikde neosobuje vyslovovat kategorické soudy. Je veden tendencí chápat, uvádět na pravou míru, s vctičným ukazovat, nakořik lze dnešek a minulost uvést do vzájemného vztahu. A stále je cítit jakési vědomí nadhledu – stále přenášení se nad jediný možný zorný úhel, stále hledání hlubinných souvztažností jdoucích značně za jakoukoli jednu jedinou „pravdu“. Tato jeho pozice mu dává možnost vyslovovat hypotézy o tušeném, ale i dívat se na věci jinak, z pozice pozorovatele stojícího mimo a nesnažícího se být příliš subjektivní, byt' se ho vše poněkud týká.

Josef Dolmal

Клибанов, А. И.: Духовная культура средневековой Руси. Москва, «Аспект-Пресс», 1996, 368 str.

V posledním desetiletí, zřejmě v souvislosti se zásadními změnami, kterými prochází, začíná Rusko znovu hledat "samo sebe", kořeny a zdroje své duchovnosti, své místo na křižovatce kultur. Sovětské období z pochopitelných důvodů sebereflexi tohoto druhu nepřálo, takže v oblasti odborné literatury takto zaměřené se navazuje spíše na díla předřijnová, většinou z přelomu XIX. a XX. století, z nichž ta nejzávažnější jsou znovu vydávána jako tzv. *pereizdanija*. Vznikají však i díla nová. Jedním z nich je kniha **A. I. Клибанова** *Духовная культура средневековой Руси*, zamýšlená jako vysokoškolská učebnice pro studenty humanitních specializací, ale uveďme již zde, že tento svůj záměr v mnoha směrech překračující.